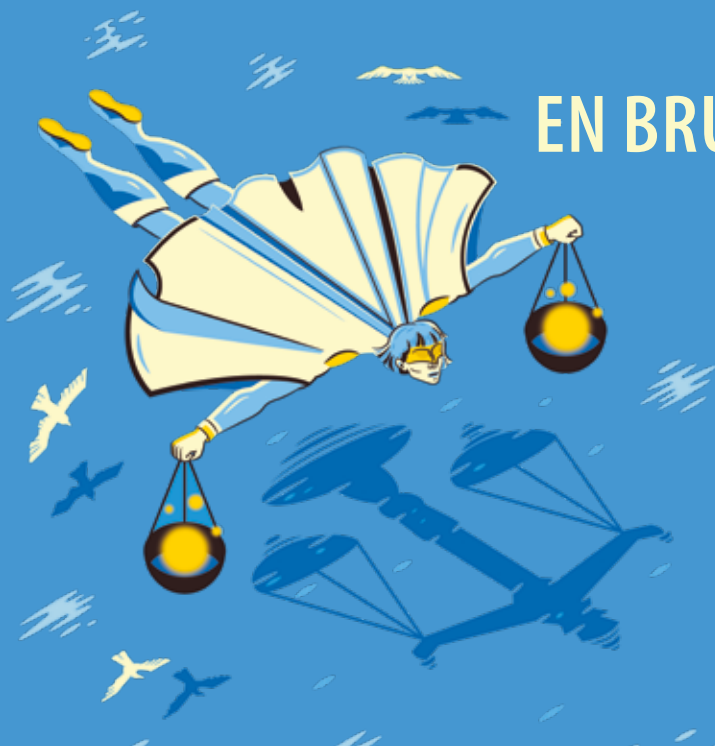

RETTSSTATEN: EN BRUKERVEILEDNING

RETTSSTAT, DEMOKRATI, MENNESKERETTIGHETER

Rettsstat, demokrati og menneskerettigheter - Europarådets tre bærebjelker – er nært forbundet og uatskillelige.

- ▶ Demokratiet sikrer at borgerne involveres i offentlig beslutningstaking.
- ▶ Menneskerettighetene beskytter enkeltindividet mot vilkårlig frihetsberøvelse og sikrer respekt for menneskeverdet.
- ▶ Rettsstaten sørger for at det offentliges maktutøvelse reguleres og overvåkes.

Rettsstaten fremmer demokratiet ved å sikre ansvarlighet for dem som utøver offentlig makt. Den sikrer menneskerettighetene gjennom et uavhengig og upartisk rettsvesen og beskytter minoriteter mot vilkårlig flertallsstyre.

Hvorfor er dette vesentlig?

En stat uten et klart regelverk åpner for ustabilitet og vilkårlighet.

Rettsstaten sikrer grunnleggende friheter for alle. Den utgjør grunnsteinen i et moderne demokrati.

Rettsstaten hviler på fem grunnprinsipper:

- ▶ **Legalitet** – loven gjelder for alle og setter grenser for maktutøvelse
- ▶ **Rettsikkerhet** – klar, tilgjengelig og forutberegnelig lovgivning.
- ▶ **Forebygging av maktmisbruk** – etablerte kontrollmekanismer for å unngå vilkårlighet.
- ▶ **Likhet for loven og forbud mot diskriminering** – loven beskytter alle og slår likt ut for alle, og usaklig forskjellsbehandling er forbudt.
- ▶ **Tilgang til et uavhengig og upartisk rettsvesen** – enhver kan få håndhevet sine rettigheter av en domstol.

‘Lady Justice’ – illustrasjoner av kunstneren Nadine Theuma fra Malta

LEGALITET

Loven gjelder likt for alle og setter grenser for offentlig maktutøvelse

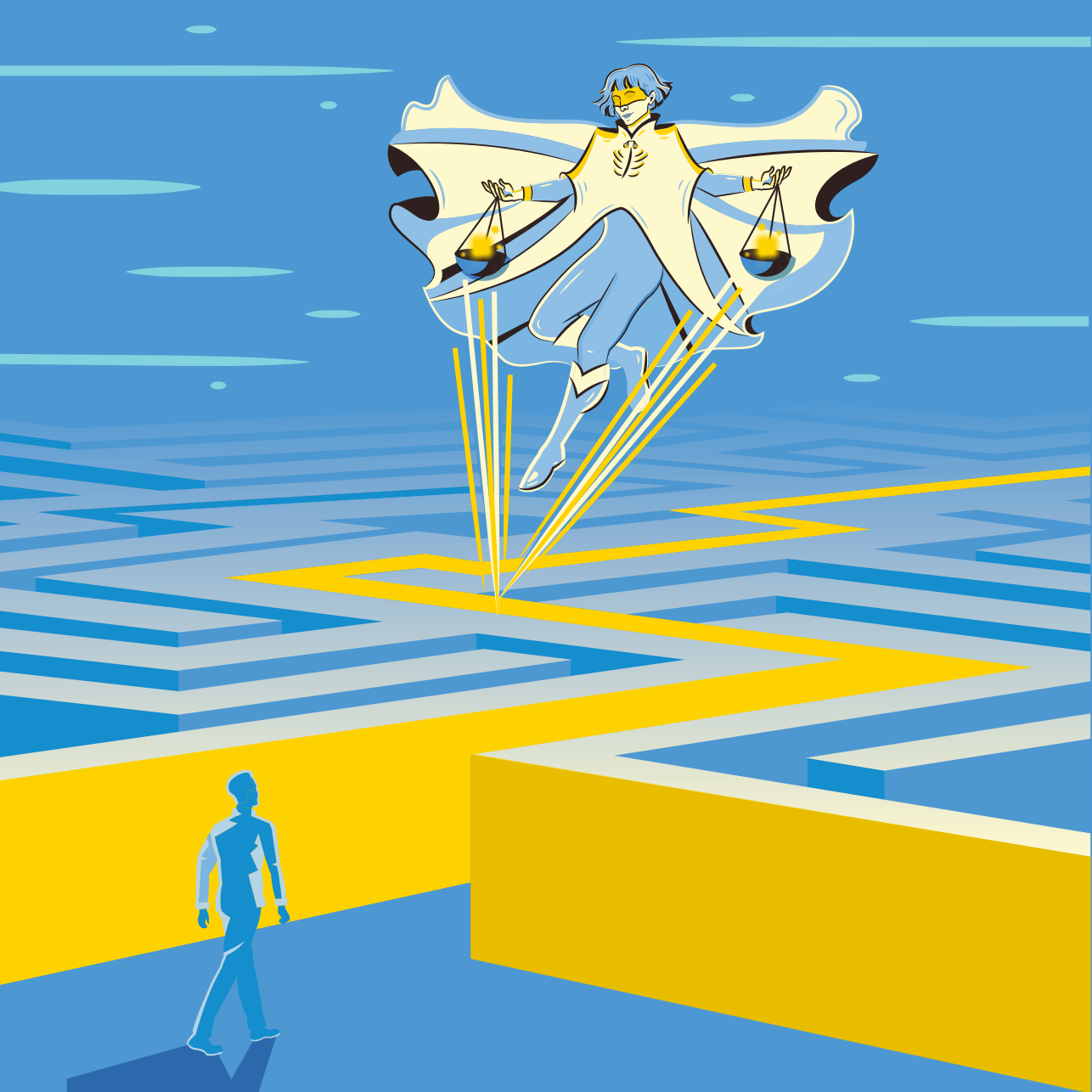
I en rettsstat er myndighetenes og borgernes handlinger regulert gjennom demokratisk vedtatt lovgivning. Den utøvende myndighet kan ikke anvende sin makt eller påtvinge sin vilje uten begrensninger eller tilsyn.

Hovedprinsipper

- ▶ Alle beslutninger skal være i samsvar med loven.
- ▶ Lover skal vedtas gjennom tydelige og åpne demokratiske prosesser.
- ▶ Offentlige myndigheters beslutninger skal kunne overprøves av en uavhengig juridisk instans. Myndighetene kan ikke tillegge seg selv myndighet uten å følge reglene som er nedfelt i Grunnloven.
- ▶ Internasjonale konvensjoner og avtaler, samt rettsavgjørelser avsagt av internasjonale domstoler, skal implementeres og overholdes.
- ▶ Loven skal gjennomføres effektivt.

Hvorfor er dette vesentlig?

Hvis offentlig myndighet ikke utøves innenfor lovens rammer, kan den misbrukes – for eksempel ved å innskrenke borgernes friheter etter eget forgodtbefinnende. Åpenhet og respekt for demokratisk vedtatt lovgivning er en forutsetning for rettferdighet og likebehandling.

RETTSSIKKERHET

Klar, tilgjengelig og forutberegnelig lovgivning

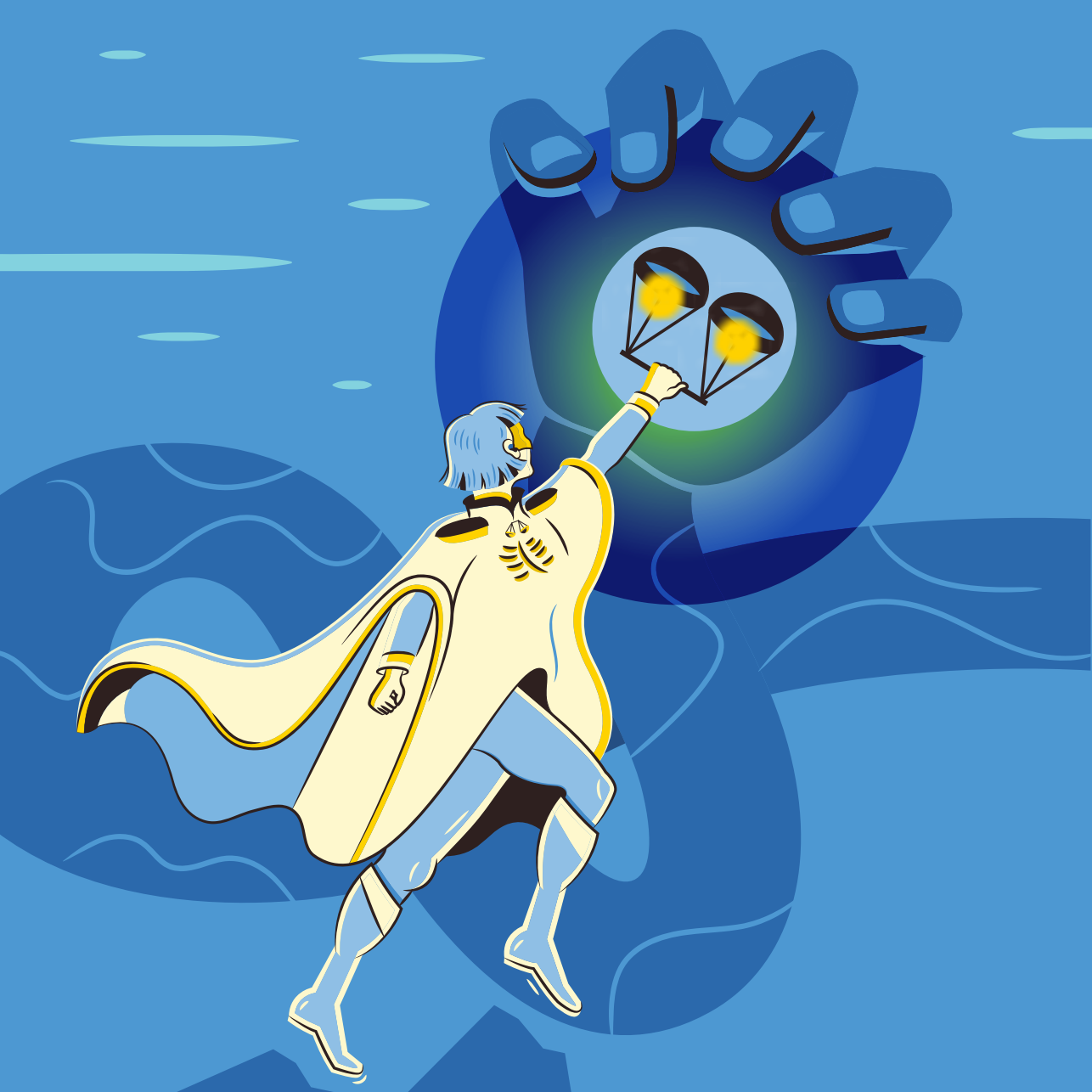
Rettsikkerhet sikrer at lovgivningen er klar, tilgjengelig og forutberegnelig, og ikke anvendes med tilbakevirkende kraft. Dermed kjenner alle til enhver tid sine rettigheter og plikter.

Hovedprinsipper

- ▶ Lover og rettsavgjørelser skal være lett tilgjengelige og forståelige.
- ▶ Lover skal ikke endres uforutsett og skal være konsistente.
- ▶ Ingen kan dømmes for en handling som ikke utgjorde en straffbar handling da den ble begått.

Hvorfor er dette vesentlig?

For at borgere skal kunne handle med tillit, må de kjenne sine rettigheter og plikter. Uklare eller raskt endrede lover skaper usikkerhet og ustabilitet, og gjør borgerne sårbare for uventede sanksjoner.

FOREBYGGING AV MAKTMISBRUK

Kontroll med myndighetsutøvelse for å unngå vilkårlighet

Ubegrenset og ukontrollert makt fører til urettferdighet. Farene ved absolutt makt inkluderer vilkårlige avgjørelser, korrupsjon og politisk undertrykkelse. Myndighetenes overvåking uten rettslig hjemmel eller domstolstilsyn kan medføre menneskerettighetskremler.

Hovedprinsipper

- ▶ Maktfordeling: Makt skal ikke være konsentrert hos én myndighet.
- ▶ Begrunnelsesplikt: Offentlige myndigheter skal begrunne sine beslutninger
- ▶ Rettslig overprøving: Alle offentlige beslutninger skal kunne påklages for en uavhengig og upartisk domstol.

Hvorfor er dette vesentlig?

Uten tilsyn kan en myndighet treffe vilkårlige avgjørelser, sensurere motstandere eller oppheve grunnleggende rettigheter. Rettsstaten etablerer sikringsmekanismer for å forhindre slike overgrep.

LIKHET FOR LOVEN OG FORBUD MOT DISKRIMINERING

Loven beskytter alle og anvendes likt, og diskriminering er forbudt

Rettsstaten forutsetter at alle har like rettigheter og plikter nedfelt i lov, og at ingen utsettes for uberettiget forskjellsbehandling.

Likhet for loven innebærer at

- ▶ Det skal ikke gjøres uberettiget forskjellsbehandling, verken i lovgivningen eller ved dens anvendelse.
- ▶ Det skal iverksettes tiltak mot alle former for diskriminering.
- ▶ Alle skal være sikret like rettigheter og plikter.
- ▶ Enhver som opplever forskjellsbehandling, skal kunne forsvare seg.

Viktige fremskritt – eksemplet stemmerett for kvinner

Kvinnens stemmerett ble innført sent i Europa, noe som viser historisk diskriminering. Finland var det første europeiske landet som ga kvinner stemmerett – i 1906. I de fleste andre europeiske land kom stemmeretten først etter 1918, og universell stemmerett for kvinner ble ikke oppnådd før i 1984. I dag sikrer rettsstaten ikke bare kvinnens stemmerett, men også deres fulle deltakelse i politikken uten diskriminering.

TILGANG TIL ET UAVHENGIG OG UPARTISK RETTSAPPARAT

Enhver kan forsvare sine rettigheter for en domstol

Gjennom tilgang til en uavhengig og upartisk domstol kan borgere forsvare sine rettigheter. Den europeiske menneskerettsdomstolen har for eksempel slått fast at det var brudd på søkerens rettigheter når det ikke var mulig å få domstolsprøving av en arbeidsgivers oppsigelse, tap av eiendom eller nektet samsvær med sine barn. En effektiv og tilgjengelig domstolskontroll er avgjørende for å sikre alle like rettigheter.

Hovedprinsipper

- ▶ Alle har rett til å få en sak behandlet av en domstol og alle har krav på en rettferdig rettergang for en uavhengig og upartisk domstol.
- ▶ Domsavgjørelser er tilgjengelige og skal begrunnes.
- ▶ Advokatbistand og rettshjelp er tilgjengelig for dem som trenger det.
- ▶ Rettsprosesser er rimelig raske og kostnadseffektive.
- ▶ Rettsavgjørelser fullbyrdes.

Hvorfor er dette vesentlig?

Uten tilgang til rettshjelp ville borgere som ble utsatt for urett, ikke kunne hevde sine rettigheter. Staten må sikre uavhengige domstoler og et rettsvesen som er tilgjengelig for alle.

PAX TIBI MARCE
EVANGELISTA

RETTSSTATEN I PRAKSIS

Europarådets Veneziakommisjon og dens rolle

Veneziakommisjonen har bistått medlemslandene med å utforme forfatningssystemer som sikrer gjennomføring av rettsstatlige prinsipper. Kommisjonen har også utviklet et verktøy – sjekklisten for rettsstaten – for å vurdere i hvilken grad rettsstatsprinsipper er gjennomført i et gitt land.

Veneziakommisjonens sjekkliste for rettsstaten

Sjekklisten for rettsstaten fra 2016 presenterer rettsstatens kjerneprinsipper – legalitet, rettssikkerhet, forebygging av maktmisbruk, tilgang til rettsapparat, likhet og forbud mot diskriminering – i form av referansestandarder med detaljerte kriterier og relevante kilder.

Ved å benytte sjekklisten kan regjeringer, parlamenter, sivilsamfunn, borgere og internasjonale organisasjoner vurdere i hvilken grad rettsstatlige prinsipper respekteres i et gitt land. Sjekklisten gjør det mulig å identifisere svakheter eller mangler som krever offentlige tiltak. Veneziakommisjonen har gitt en rekke anbefalinger om hvordan slike svakheter og mangler kan utbedres.

Hvem er vi?

Veneziakommisjonen "for demokrati gjennom lovgivning" er Europarådets rådgivende organ for forfatningsrett og består av uavhengige eksperter.

Kommisjonen ble etablert 10. mai 1990, etter en idé fra den italienske juristen Antonio La Pergola. Etter Berlinmurens fall bistod kommisjonen en rekke tidligere sosialistiske land med å få på plass demokratisk forfatning og lovgivning og deretter tre inn i Europarådet.

I dag bistår Veneziakommisjonen medlemslandene med å utforme grunnlovs- og lovgivningsmessige reformer i samsvar med internasjonale standarder. Medlemslandenes etterlevelse av kommisjonens anbefalinger, har fasilitert prosessen med oppnåelse av EU-medlemskap.

Mandat

På forespørsel og gjennom inkluderende konsultasjoner med nasjonale myndigheter, offentlige institusjoner, interessenter og sivilsamfunn vurderer Veneziakommisjonen forfatnings- og lovgivningsreformer. Kommisjonen avgir ikke-bindende anbefalinger om hvordan disse reformene kan forbedres for å respektere prinsippene for demokrati, menneskerettigheter og rettsstat, og for å utforme effektive og bærekraftige styringssystemer.

Medlemsland

Veneziakommisjonen består av Europarådets 46 medlemsland i tillegg til 15 andre land fra Nord- og Sør-Amerika, Afrika og Asia.

Hvorfor Venezia?

“Den europeiske kommisjonen for demokrati gjennom lovgivning” henter navnet Veneziakommisjonen fra den berømte italienske byen i bukta der kommisjonen avholdt sitt første møte, og der den fortsatt møtes fire ganger i året.

1990–2025 – Utførte oppgaver

Gjennom sin 35 år lange virksomhet har Veneziakommisjonen, takket være sin uavhengighet og upartiskhet, profesjonalitet og inkluderende arbeidsmetoder, hatt stor innflytelse på etableringen av demokratiske forfatninger og demokratisk fungerende institusjoner. Kommisjonen har særlig bidratt til å styrke etterlevelsen av rettsstatlige prinsipper, herunder styrking av blant annet maktfordelingsprinsippet og domstolenes uavhengighet i medlemslandene.

- ▶ **1000+: antall uttalelser og rapporter om forfatnings- og lovgivningsreformer**
- ▶ **50+: antall grunnlover som er utformet eller revidert med kommisjonens bistand**
- ▶ **200+: antall uavhengige juridiske eksperter som har bidratt til kommisjonens arbeid**

Hvorfor er dette viktig for oss alle?

En rettsstat innebærer:

- Et stabilt og fredelig demokratisk styresett.
- Frie borgere som er beskyttet mot vilkårlighet.
- Et mer rettferdig og likestilt samfunn.

Illustrasjoner: Nadine Theumaa

Med enerett.

Denne publikasjonen skal ikke oversettes,
reproduseres eller overføres, helt
eller delvis, uten skriftlig tillatelse fra
Europarådets kommunikasjonsdirektorat
(Directorate of Communications)
(F-67075 Strasbourg Cedex eller
publishing@coe.int).

Foto © Europarådet

Utgitt av Europarådet
F-67075 Strasbourg Cedex
www.coe.int

Veneziakommisjonens nettside

<https://venice.coe.int>

Denne brosjyren tar for seg rettsstatens kjerneprinsipper: legalitet, rettssikkerhet, forebygging av maktmisbruk, likhet for loven og tilgang til rettshjelp. Disse prinsippene utgjør bærebjelker for demokrati og menneskerettigheter og sikrer et ansvarlig styresett, individets frihet og et rettferdig samfunn. Her lærer du hvordan Europarådet gjennom Veneziakommisjonen støtter landene i å opprettholde disse standardene og beskytte borgerne mot vilkårlig maktbruk. Om du er beslutningstaker, student eller bare generelt interessert, får du i denne veilederen belyst hvorfor rettsstaten er så viktig, og hvordan den sørger for vår frihet hver eneste dag.

NOR

www.coe.int

Europaradet er den ledende menneskerettighetsorganisasjonen på det europeiske kontinentet. Radet omfatter 46 medlemsland, inkludert alle medlemmer av Den europeiske union. Alle Europaradets medlemsland har signert Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen, som har som formål å beskytte menneskerettigheter, demokrati og rettssikkerhet. Den europeiske menneskerettighetsdomstolen overvaker medlemslandenes iverksettelse av konvensjonen.

